

Monitoring književne kritike

Profil zemlje: Bosna i Hercegovina

*Podzastupljenost
autorica u
redakcijama i
temama*

Maja Abadžija i Jasna Kovo

Monitoring književne kritike

Podzastupljenost autorica u redakcijama i temama

Ovo istraživanje je dio regionalnog projekta "Pobunjene istražuju: književnice i kritičarke (ni)su prisutne?", koji je u potpunosti zasnovan na solidarnom, volonterskom radu i nezavisno sproveden, u cilju mapiranja regionalne književne scene iz feminističke perspektive.

1. Uvod

Lament nad progonom, ili radije, ignorisanjem kulturnih tema na stranicama novina i časopisa, ali i na televizijama i web portalima, zasigurno je jedan od dominantnih diskursa u bh. kulturi. Gotovo svi sudionici u polju kulture i umjetnosti, bilo da su direktori ili direktorice kulturnih institucija ili manifestacija, umjetnici ili umjetnice ili novinari/ke i pisci/spisateljice u ovom polju bar su jednom iznijeli sud da je kultura u medijima marginalizirana, a da specijalizirane publikacije njoj posvećene redom propadaju. Posebno se vjeka odsustvo argumentirane kritike u svim oblastima, što za rezultat ima maltene glorifikaciju svakog novog djela, ili neutralan osvrt koji povećava samo vidljivost djela – bez da ga vrednosno valorizira. Sveprisustvo sve kvalitetnijeg (i sve agresivnijeg) PR-a doprinosi gašenju kritičkih glasova, posebno u vrijeme dominacije online sadržaja koji samom svojom količinom, ali posebno adekvatnim plasiranjem zatrpavaju čitatelje i čitateljke.

Sve to stvara jedan kulturni prostor koji se tek u rijetkim slučajevima može sa margine pomaknuti ka centru; tek kulturni „skandali“ ili, mada i to rjeđe, osvjedočene nacionalne „svetinje“, mogu zauzeti, uglavnom kratkotrajno, naslovne stranice novina i časopisa ili prime time televizijske termine. Kultura je, po definiciji, neprofitabilna, neklikabilna i, zahvaljujući drugačijim uzrocima, nezanimljiva širem čitateljstvu. S druge strane pak, u preobilju sadržaja koji se nametljivo reklamira sve je teže plasirati vrednosni meritum koji će, posredovan kritičkim glasom, kontinuirano i neumorno razdvajati žito od kukolja, ne pokleknuti pred svakovrsnim pritiscima i jasno i nepretenciozno komunicirati sa čitateljem i čitateljkom. Odumiranje književne kritike neodvojivi je dio ovakvog medijskog horizonta koji kulturu generalno gura u drugi plan. Kao specijalizirana forma pisanja ona zahtijeva šire obrazovanje, erudiciju, posvećenost i kontinuitet, ali i značajan nivo autonomije i autorske slobode kakav druge novinske forme nemaju.

Međutim, u vrijeme kulturnog konformizma, gdje su svaka nova izložba, predstava, festival i knjiga „novi“, „prvi“, „važni“, „briljantni“, snaga fraze zavodljivija je nego ikad i umjesto, u slučaju književne kritike, dubinskog čitanja, poznavanja konteksta, čvrstog argumenta utemeljenog u tekstu, često dobijamo paušalne, impresionističke „kritike“, pune općih mjesta, prepričavanja, deskripcije, rezervirane kada treba iznijeti vrijednosni sud. Kao da se nikad ne zaboravlja opšta osiromašenost kulture u cjelini i kritičari i kritičarke se „raduju“ svakoj knjizi, koliko god loša ili prosječna bila, trudeći se radije iznijeti njene vrline nego mane.

Takva kritika uglavnom odražava kulturne preference mainstreama, umjesto da nudi argumentirani lični sud, i književna produkcija od nje nema mnogo koristi, osim, dakako, doslovno: koristi reklamno-prodajne vrste. Međutim, ona i dalje zahtijeva veći udio autorskog, stoga je primarni cilj ovog izvještaja bio ispitati da li je književna kritika ravnomjerno rodno distribuirana, odnosno da li je više pišu kritičarke ili kritičari, kakvim se kritičkim pristupima služe, te koliko tretiraju djela književnika i književnica.

Ovaj izvještaj polazi od pretpostavke da se strukturna rodna neravnopravnost žena u medijskim redakcijama i podzastupljenost žena kao autorica tzv. „autorskih“ formi pisanja kao što je kolumna odražava i na podzastupljenost u književnokritičkim časopisima kao i u redakcijama kulture dnevnih, sedmičnih i online magazina. Dodatna hipoteza je i da se ista strukturna neravnopravnost odražava i na kritiku koja se bavi djelima književnica. Istraživanjem se nastojalo prikazati koliko žene participiraju u proizvodnji medijskog sadržaja kao autorice vijesti i intervju, reporterke, kritičarke i kolumnistice i koliko su, s druge strane, uključene u medijski sadržaj kao tema (autorice književnih djela i sagovornice). Preliminirani podaci su pokazali da je ukupan broj specijaliziranih časopisa za književnost u padu[1] i da sporadično izlazi tek neznatan broj, kao i da je određen broj književne kritike i drugih književnih tema disperzivno zastupljen kroz dnevne, sedmične i online medije.

[1] Među književnim časopisima koji u periodu monitoringa nisu bili aktivni nalaze se nekad respektabilni časopisi kao što su Sarajevske sveske (književni) ili Pismo (akademski), dok su drugi i dalje aktivni, ali nisu objavili nijedan broj u periodu monitoringa, kao što je BONA, časopis za feminističku teoriju i umjetnost. Treba spomenuti i časopis Riječ i smisao, kao jednu od publikacija koje se bave književnošću u školskoj nastavi, no isti nije uzet u razmatranje, jer uglavnom ne obuhvata književnu kritiku.

1.1. Metodološko-koncepcijski okvir

Krenuvši od generalne hipoteze o strukturnoj rodnoj diskriminaciji u kulturnim redakcijama medija, istraživanje smo zasnovale na kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi sadržaja kojima su, između ostalog, izvedeni i zaključci o dominantnim narativima/diskursima u književnoj kritici. U šestomjesečnom periodu (juli – decembar 2018) vršen je monitoring 4 dnevne novine, 3 sedmične, 4 online news portala, 2 poluspecijalizirana za književne/kulturne teme, 5 književnih časopisa, 1 feministički i 3 javna TV servisa. Praćenjem su prikupljeni statistički podaci o broju članaka o književnim vijestima i temama, intervjuima s književnicima/ama te rodu autora/ice i sagovornika/ce, kao i o broju književne kritike, tematskim područjima i rodu i dobi autora/ice i književnika/ce koji se tematizira, pri čemu je posebno izvršena kvalitativna analiza sadržaja kritike.

Prilikom selekcije medija vodile smo računa o kontinuiranosti izlaska književnih časopisa te o čitanosti medija i teritorijalno-etničkoj rasprostranjenosti, kako bismo i kroz ovaj kriterij ispitale koje teme dominiraju ili su podzastupljene u književnim tematima. Prilikom finalne selekcije zadržani su mediji koji su u pomenutom periodu odgovorili na nekoliko važnih parametara praćenja: a) redovnost kritike, b) redovnost tema/vijesti o književnosti, c) redovnost intervjuja i d) redovnost kolumne/eseja. Ukupno praćeni i analizirani mediji ne predstavljaju cjelovitu sliku bh. medijskog tržišta, ali su prema pomenutim kriterijima selekcije reprezentativni pokazatelji praćenih trendova. Specifičnost medijskog tržišta u BiH također određuje i sklonost medija ka tematskim sekcijama, ali i prema izboru događaja koji se prate, kao i prema akterima/kama tih događaja. Iako etnički kriterij nije bio primarni, iz analize samog korpusa istraživanja uočeno je da se pojedini mediji tematski određuju isključivo kroz ovaj parametar, dok neznatan broj medija prevazilazi okvire etničkog, teritorijalnog i drugog kriterija. Ovakav pokazatelj je dodatno zabrinjavajući ukoliko se ima u vidu da je primarni fokus istraživanja bio na ispitivanju rodne dimenzije književnih temata.

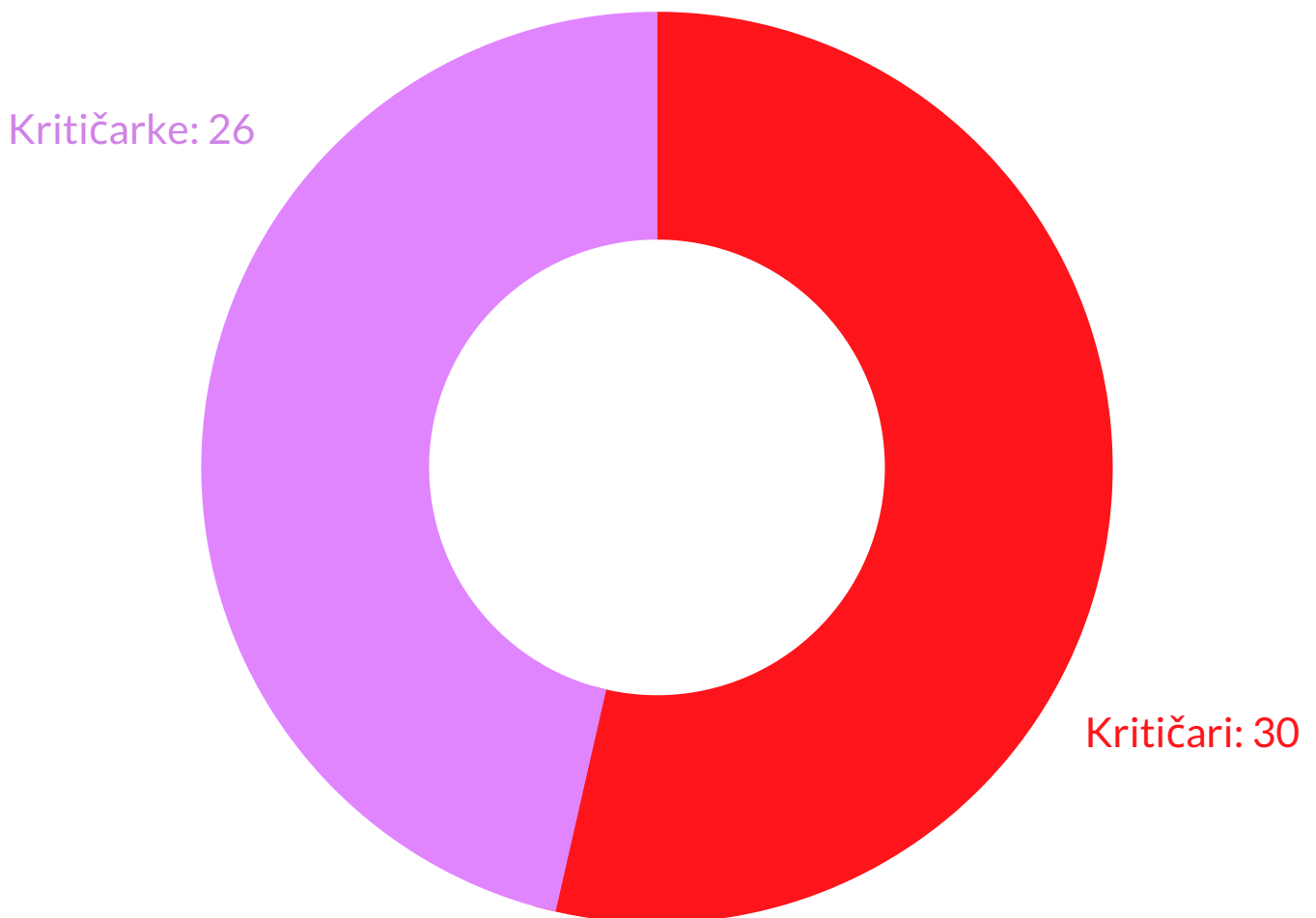
Također, iako u BiH, pored 3 javna servisa djeluje još oko 81 javni lokalni medij (radijske i TV stanice), dominantan model vlasništva je privatni, što je primjetno i u našem uzorku. Tek mali broj ukupnog uzorka, uglavnom specijalizirani časopisi, izlaze ispred udruženja građana/nevladine organizacije ili na drugi način. Specifični problem privatnog modela ogleđa se u netransparentnosti vlasništva nad medijima i netransparentnosti impresuma, što otežava uvid u ukupan broj zaposlenih i angažovanih u određenim redakcijama poput kulture, koju smo pratile ovim istraživanjem.

1.2. Uzorak i korpus istraživanja

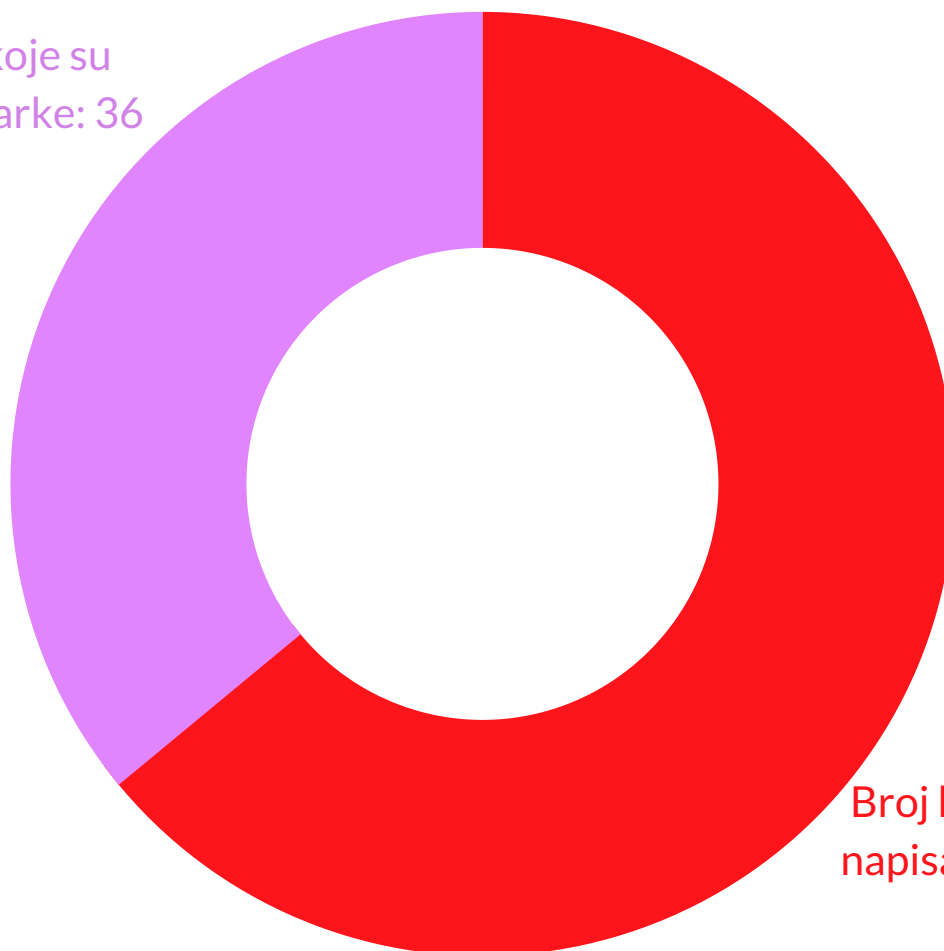
Tip medija		Uzorak	Teritorijalna jedinica (entitet, grad)	Oblik organizovanja/ vlasništva
Dnevne novine		Dnevni avaz	Sarajevo, FBiH	privatni
		Nezavisne novine	Banja Luka, RS	privatni
		Oslobođenje	Sarajevo, FBiH	privatni
		Večernji list	Mostar, FBiH	privatni
Sedmični magazini		Stav	Sarajevo, FBiH	privatni
		BH Dani	Sarajevo, FBiH,	privatni
		Urban	Sarajevo, FBiH	privatni
Književni časopisi		Život	Sarajevo, FBiH	Društvo pisaca - udruženje
		Novi izraz	Sarajevo, FBiH	PEN centar BiH - međunarodno udruženje pisaca
		Bosanska vila	Sarajevo, FBiH	SPKS Prosvjeta - udruženje
		Zeničke sveske	Zenica, FBiH	JU Bosansko narodno pozorište Zenica - javni
		Motrišta	Mostar, FBiH	Matica hrvatska Mostar
Feministički časopis		Bona	Sarajevo, FBiH	Udruženje
Online portali		Žurnal	Sarajevo, FBiH	Privatni
		Radio Sarajevo	Sarajevo, FBiH	Privatni
		Radio Slobodna Evropa	regionalni portal	Privatna organizacija
		Tačno.net	Mostar, FBiH	Udruženje
Poluspecijalizirani književni portali		Karika	Sarajevo-Banja Luka	Omladinska novinska organizacija BiH - udruženje
		Strane.ba	Mostar, FBiH	udruženje
Javni TV servisi		BHRT	Sarajevo, BiH	Javni
		FTV	Sarajevo, FBiH	Javni
		RTRS	Banja Luka, RS	Javni

2. Kritika iz rodne perspektive

Prateći ove medije, krenule smo od pretpostavke da će broj kritičarki biti manji u odnosu na broj kritičara, te je stoga finalni rezultat da ih je, ugrubo govoreći, jednak broj (kritičarki je **26**, a kritičara **30**), bio pozitivno iznenađenje. Međutim, sliku gotovo potpune ravnomjernosti kviri činjenica da su, po ovim rezultatima, muškarci više nego duplo produktivniji od žena: od ukupno **100** kritika, žene su napisale **36**, a muškarci **64** teksta. Tome doprinosi veći broj muškaraca koji pišu redovne kritike (npr. Đorđe Krajišnik za Oslobođenje sa 21 kritikom u ovom listu, od ukupno 33, te jednom kritikom u magazinu BH Dani, ili Arman Fatić i Adnan Bajrović, koji su u odnosu na dvije kolegice, Vanju Šunjić i Natašu Lazukić, u istoj rubrici omladinskog magazina Karike imali nešto veći broj tekstova).

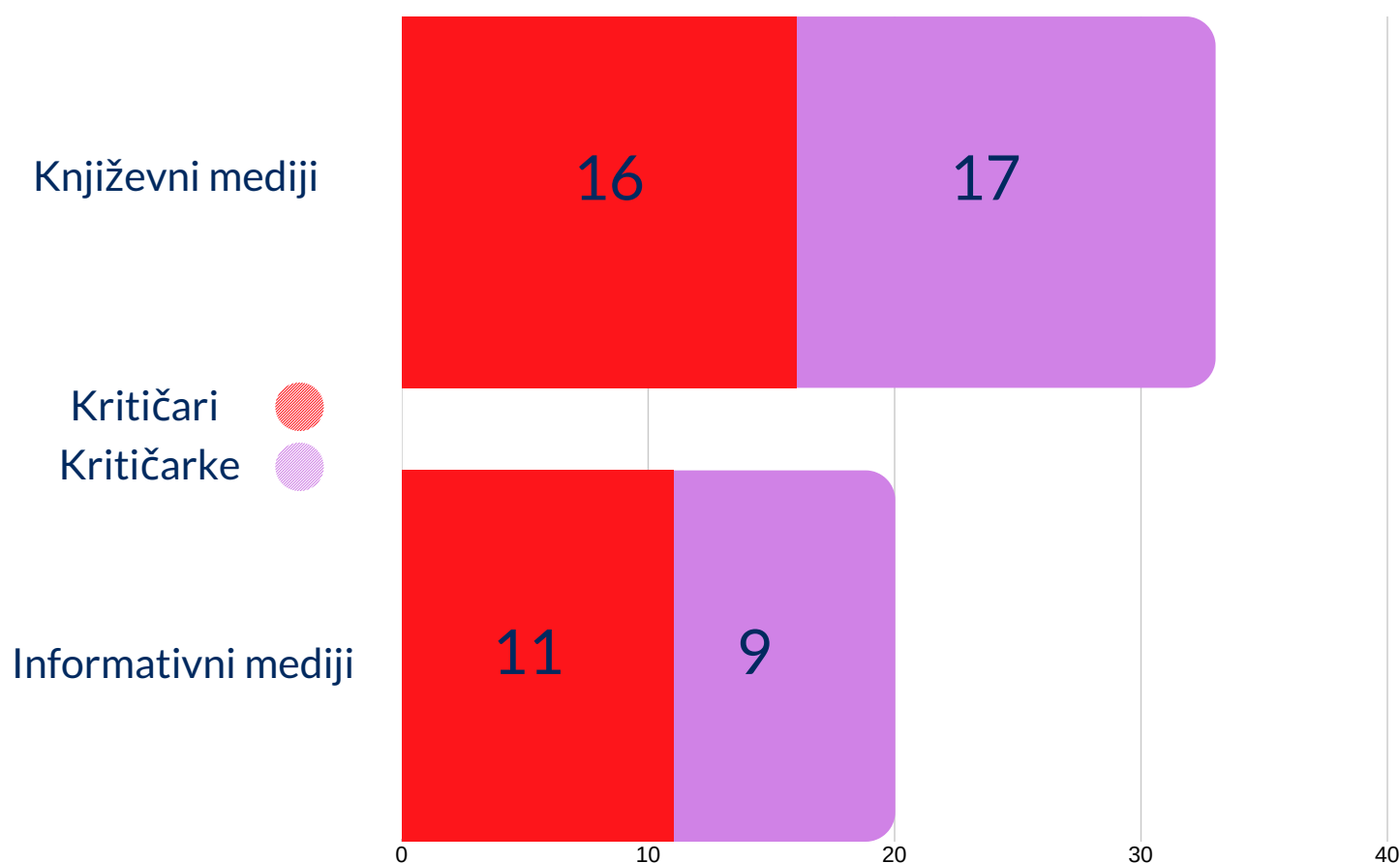
Broj kritika koje su
napisale kritičarke: 36

Broj kritika koje su
napisali kritičari: 64

Ovakav rezultat dobija se jer autorice kritiku, u pravilu, pišu sporadično, u povodu većih književnih događanja, kao što govori primjer Oslobođenja: od ukupno 8 kritičkih tekstova koje su u ovom listu objavile žene, tri teksta su nastala na radionici književne kritike Internacionalnog festivala književnosti Bookstan, dok su dva dio saradnje Oslobođenja i Goethe Instituta (Savremena njemačka književnost u fokusu – recenzije novijih prevoda sa njemačkog na bosanski). Spomenuti primjer omladinskog magazina Karike je kratkoživuća rubrika Književni četvrtak, nastala na inicijativu troje učesnika Bookstanove radionice (Arman Fatić, Vanja Šunjić i Adnan Bajrović). Stoga se može donijeti zaključak da sporadična narav kritike generalno nešto teže pogađa autorice nego autore[1]. S druge strane, u književnom časopisu Život piše veći broj kritičarki (8) od kritičara (7), a u dva u ovom šestomjesečnom periodu objavljena broja objavili su podjednak broj tekstova (15). U pitanju je redovna rubrika Kritike/prikazi, koja je prisutna u oba broja objavljena tokom perioda monitoringa.

[1] Tim više što je u Karikama Fatić također u istom periodu, nakon Bookstana, pokrenuo isto tako kratkoživuću kolumnu „Kafanska književnost“, gdje se bavio isključivo djelima autora.

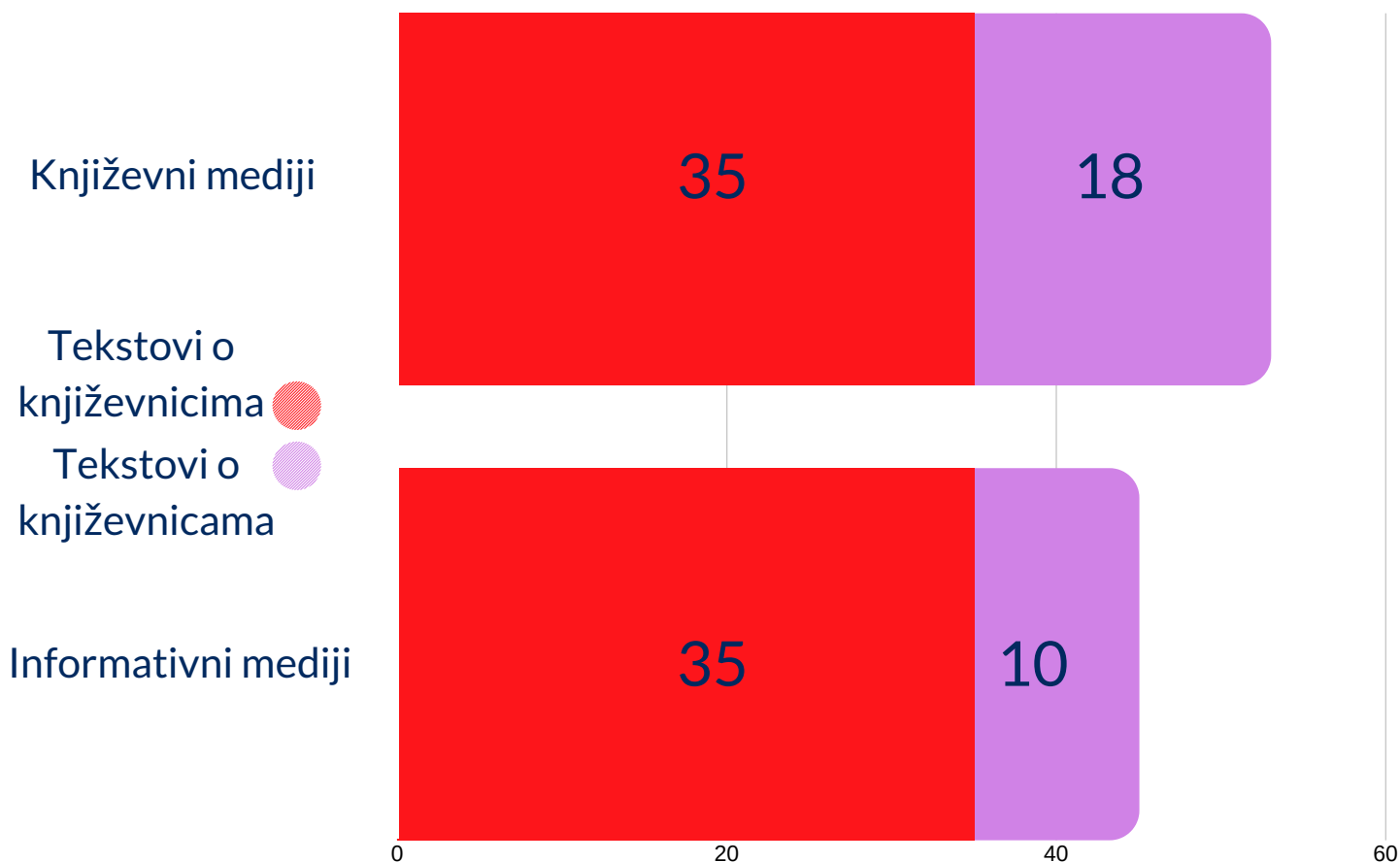

Ravnomjerniji odnos kritičara i kritičarki je u Životu, časopisu udruženja Društva pisaca BiH (udruženje građana), dok je u privatnom (dnevni list Oslobođenje) neravnomjerniji. Regionalno govoreći, mostarski časopis Motrišta ima veći broj kritičarki (7) nego kritičara (5) i bavi se većim brojem književnika (6) nego književnica (5), ali preferira književnike starije generacije. Nismo primjetile tokom monitoringa da tip medija značajno utiče na parametre, uglavnom se potvrđuje sličan obrazac, naročito kada je u pitanju rodni parametar.

2.1. Književnice u odnosu na književnike

Uvidjevši pozitivne trendove (uz, naravno, mnogo prostora za napredovanje), očekivale smo da će se utisak potvrditi i kada su u pitanju djela kojima se ovi, uglavnom mladi, kritičari i kritičarke bave. Međutim, čini se da je književno polje u kojem djeluju i dalje prilično konzervativno, pošto je književnica o čijem se djelu pisalo daleko manje od kritičarki. Naime, kritike su pisane o djelima ukupno **82** autora i autorica, od čega **24** žena i **58** muškaraca (ne računajući ponavljanja, tj. pojavljivanje u više tekstova). Najviše je o ženama pisano u Oslobođenju (9), gdje je odnos među kritičarima i kritičarkama neravnomjerniji, u odnosu na Život, gdje su praktično izjednačeni, a analizirana su djela samo 8 književnica (a 22 književnika).

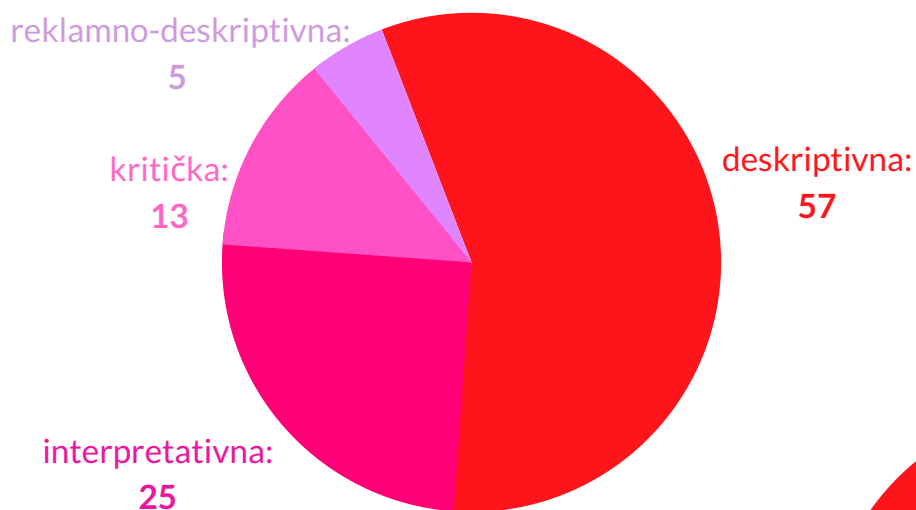
O povećanju broja književnica nemamo egzaktno podatke, ali dojam o tome da žene sve više pišu i objavljuju, te da su vidljivije nego prije – svakako postoji. Međutim, njega kritika ne potvrđuje: i dalje se najviše piše o muškarcima, čak i kada je riječ o tekstovima kritičarki. Uzevši u obzir i da su kritičari o autorima pisali 49 puta, a o autoricama 18 puta, odnosno da su kritičarke o autorima pisale 20, a o autoricama 14 puta, vidljivo je da ni pretpostavka da će veći broj kritičarki više pisati o knjigama koje pišu žene – nije potvrđena. Zbog toga snažnija književna produkcija žena u posljednje vrijeme nije adekvatno odražena u kritici, iako se neki naslovi koje potpisuju žene pojavljuju više puta, npr. o romanu *Kintsugi tijela* napisana su tri teksta, dva iz ženskog pera. Među književnicama koje se pojavljuju više puta su i Dubravka Ugrešić (3) i Miljenka Koštro (3), ali i ovo je kategorija u kojoj dominiraju muškarci: Faruk Šehić i Zlatko Topčić, te Mustafa Mastur bili su predmet tri, a David Mitchell, Dževad Karahasan, Hadžem Hajdarević, Dejan Tešić i Saša Džino – po dva kritička teksta.

2.2. Kritike po tipu i ocjeni

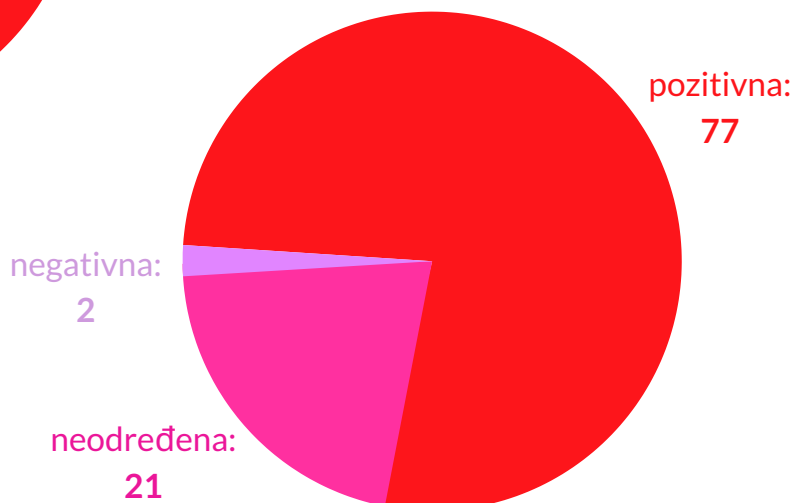
Kritike po tipu smo pratile na sljedeći način – razlikovale smo deskriptivne (dominantan sadržaj informacije o piščevoj biografiji, prepričavanje djela ili opisivanje), interpretativne (dominantan sadržaj tumačenje relacija među likovima, značenja stihova i komentar tema), te kritičke (iznose različite sudove o vrijednosti pojedinih postupaka u djelu, te o kontekstu i recepciji). Sve one mogu biti dominantno negativno ili pozitivno intonirane prema samom djelu, ili čak neodređene u pogledu njegove vrijednosti.

Deskriptivnih kritika je najviše (57; M: 34, Ž: 23), slijede interpretativne (25; M: 16, Ž: 9), a najmanje je kritičkih (13; M: 9, Ž: 4). Ubjedljivo najviše je pozitivnih kritika (77; M: 57, Ž: 20), slijede neodređene (21; M: 6, Ž: 15), a najmanje je negativnih (2; M: 1, Ž: 1). Očigledan je nedostatak interpretativne i kritičke, a naročito negativne kritike. Zanimljivo je da neodređenu kritiku pišu više žene nego muškarci. Najviše interpretativnih kritika objavljeno je u Oslobođenju, a najviše neodređenih u Životu.

Kritika po tipu

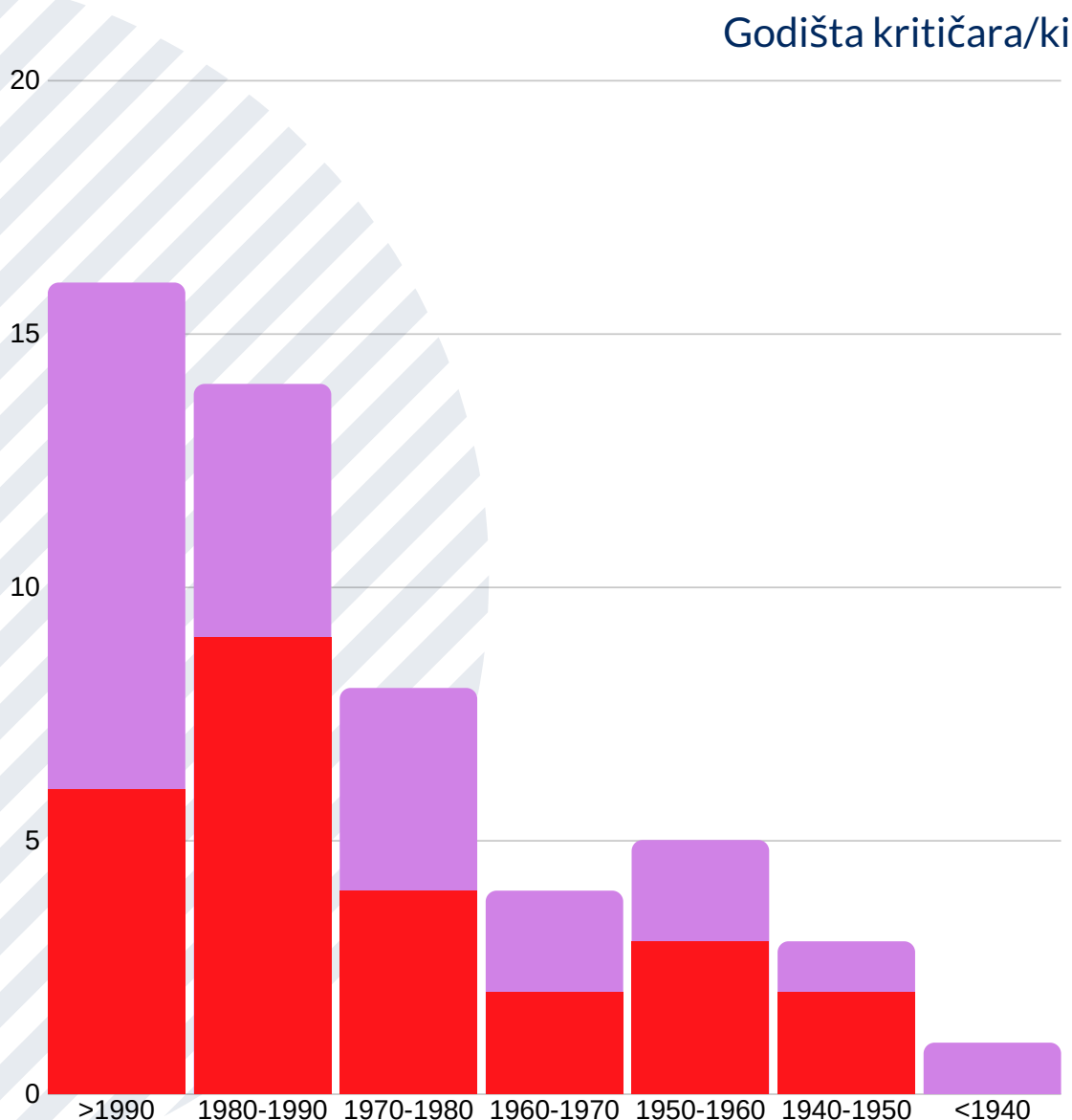

Ocjena kritike

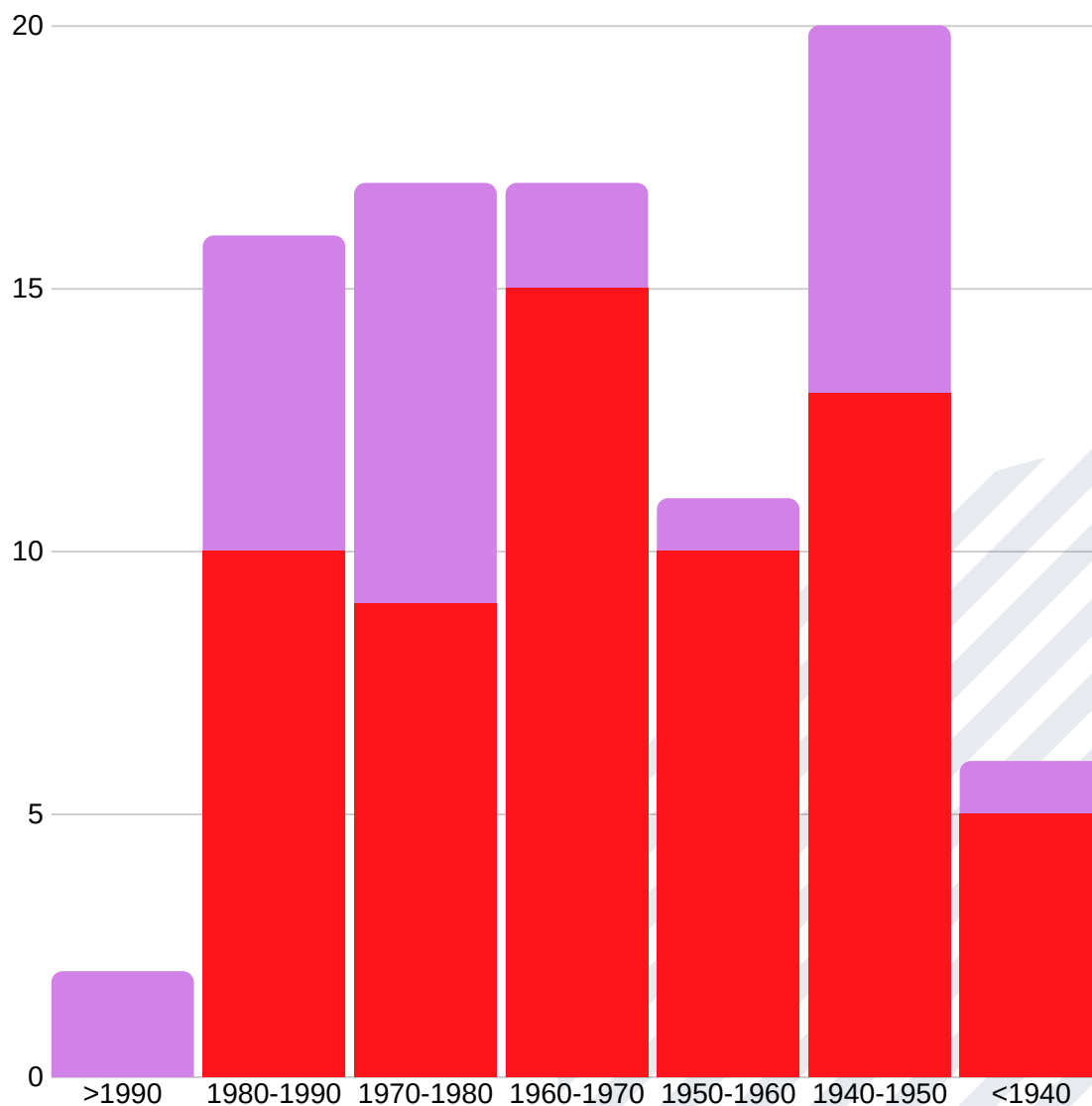

2.3. Generacijske razlike

Još jedno pozitivno iznenađenje je i to da je najviše kritičara/ki rođeno devedesetih (16; Ž: 10, M: 6), osamdesete su na drugom mjestu (14; Ž: 5, M: 9), slijede sedamdesete (8; Ž: 4, M: 4), pedesete (5; Ž: 2, M: 3), šezdesete (4; Ž: 2, M: 2), četrdesete (3; Ž: 1, M: 2), a najmanje tridesetih (Ž: 1). To govori o podmlađivanju književne kritike i smjeni generacija, ali i djelomično potvrđuje još jednu početnu pretpostavku: da se kritikom najčešće bave studenti i studentice, kao u časopisu *Život*, i u pravilu mlađe učesnice i učesnici kritičkih programa i radionica, kao što je onaj organiziran u okviru Bookstana. Međutim, potvrdu ove pretpostavke može dati samo vrijeme – kada ćemo moći i uvidjeti koliko se ovih imena zadržalo u ovom polju i kakav su kontinuitet u radu postigli/e.

Godišta književnika/ca o čijim djelima se pišu kritike

S druge strane utisak konzervativizma u književnom polju potvrđuje i distribucija po godištu književnika/ca. Najviše onih o čijem se djelu pisalo rođeno je četrdesetih (20; Ž: 7, M: 13), potom šezdesetih (17; Ž: 2, M: 15), sedamdesetih (17; Ž: 8, M: 9), osamdesetih (16; Ž: 6, M: 10), pedesetih (11; Ž: 1, M: 10), starijih od četrdesetih (6; Ž: 1, M: 5), a najmanje ih je rođeno devedesetih (Ž: 2). Zanimljivo je da su ovi podaci dijametralno suprotni onima o godištu kritičarki i kritičara – kojih je najviše rođeno osamdesetih i devedesetih. Ipak, treba reći da se velika pažnja poklanja i autorima/icama srednje generacije.

2.4. Primjeri dobre i loše prakse

Među medijima, svijetli primjer je svakako Oslobođenje sa svojim sedmičnim dodacima KUN i Pogledi. Prvi donosi sporadično književnu kritiku (članovi redakcije, ali i saradnici), drugi redovnu (Đorđe Krajišnik). Pokrivene su sve književne aktuelnosti, brojni su tematski tekstovi, a uključena je i književna kolumna (Muharem Bazdulj). Međutim, u književnokritičkim i autorskim formama autori su uglavnom muškarci. Časopis Život izdvaja se među književnim časopisima obimnom i brojnom književnokritičkom rubrikom čija redakcija insistira na ravnopravnom učešću, uglavnom mlađih, kritičara i kritičarki.

Najveći nedostatak u svim praćenim medijima je upravo nedostatak kritike kao rubrike. U informativnim medijima se kultura generalno jako malo prati, pa i za kritiku ne preostaje mnogo prostora. Negativni primjer: svi mediji osim Oslobođenja. Pozitivno i pomalo iznenađujuće je to što kritiku uglavnom pišu mlađi autori i autorice (rođeni/e devedesetih i osamdesetih godina). Međutim, i pored relativne rodne izjednačenosti kad su u pitanju kritičari i kritičarke, muškarci su više nego duplo produktivniji i vidljiviji od žena.

Ogroman nedostatak je što je o djelima književnika objavljeno više nego duplo tekstova nego o djelima književnica, što je vidljivo u svim analiziranim medijima, kako informativnim, tako i književnim. Pažnja se posvećuje piscima starije i srednje generacije više nego mlađima, no i tu je vidljiv trend rasta interesa za mlađe i neafirmisane autore i autorice.

Najviše je pozitivne i deskriptivne kritike, a objavljene su svega dvije negativne kritike. Veliki broj neodređeno intoniranih, no analitički i interpretativno često dosta iscrpnih kritika objavile su žene, što govori o rezerviranosti suda kod uglavnom mlađih kritičarki. Kod njih također nema vidljive preference ka pisanju o djelima koja potpisuju književnice.

2.5. Dodatak – književne nagrade

U 2018. godini najvažnijim književnim priznanjima nagrađene su samo 2 žene, i to u kategorijama namijenjenim mlađim i neafimiranim književnicima/ama, u odnosu na 10 muškaraca – u kategorijama gdje se očekuju afirmirana imena.

Nagrada Meša Selimović za najbolji roman na zajedničkom jezičkom području:
Semezdin Mehmedinović, „Me'med, crvena bandana i pahuljica“

Godišnja nagrada Društva pisaca BiH:
Mustafa Zvizdić i Zejćir Hasić (književnost za djecu)

Nagrada Udruženja književnika Republike Srpske:
Slobodan Jović i Zoran Kostić

Nagrada za životno djelo „25 novembar“ magazina Stav:
Abdulah Sidran

Nagrada Zija Dizdarević za najbolju kratku priču:
Almin Kaplan

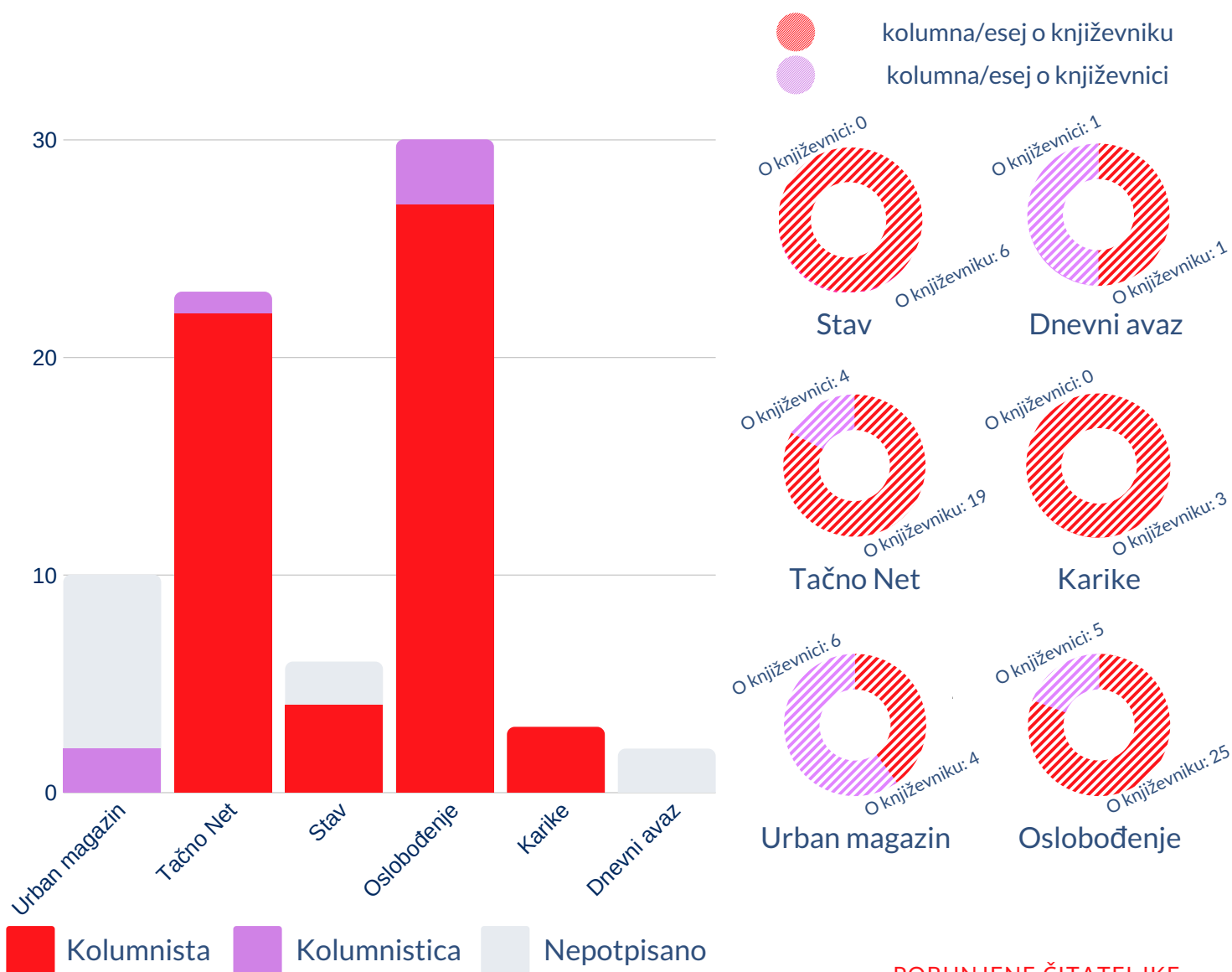
**Nagrada Mak Dizdar za najbolju prvu knjigu poezije autora do 35 godina:
Željana Vukanac, „Prostori“**

**Nagrada Oslobođenja za najbolju kratku priču:
Emina Elezović, „Daleko je Kazablanka“**

Nagrada Aleksa Šantić:
Luka Paljetak

3. (Pod)zastupljenost književnih tema

Pored praćenja književne kritike, važan dio korpusa zauzimaju vijesti o književnosti, intervjui i uopćeno eseji i kolumne. Poseban izazov je bio odrediti odrednicu tekstova koji ne ulaze niti u jednu od prethodnih kategorija, ali su žanrovski neodređeni i gravitiraju ka kolumni ili eseju. Ovakvi tekstovi dominantno se pojavljuju u dnevnim novinama i društvenokritičkim online portalima, gdje dominiraju autori, ili u sedmičnim ženskim magazinima, gdje smo očekivano pretpostavljale zastupljenost autorica. Analizirani korpus primarno uključuje kolumne/eseje koji se tematski bave književnošću, ali kroz dodatne parametre ispitale smo i koliko se književnica pojavljuju kao kolumnistice o temama nevezanim isključivo za književnost. Takav tip praćenja nam je omogućio da na diskurzivnom nivou ukažemo koje su teme tzv. „muške“, a koje „ženske“.

U 6 medija zabilježen je korpus od ukupno **74** kolumni/eseja u književnosti, a ukupno **56** kolumni/eseja napisali su muškarci, dok žene potpisuju tek **6** kolumni/eseja. U ovakom nalazu primjećujemo apsolutnu dominaciju muškaraca kao autora, što je simptomatičnije i od podataka o književnoj kritici zbog statusa kolumne u ovakvom tipu medija – naprimjer, u Oslobođenju, koji predstavlja pozitivan primjer u zastupljenosti književne kritike, zabilježen je najveći broj kolumni (ukupno 30), a muškarci su potpisali ukupno 27. S druge strane, stvarni broj autora muškaraca nije toliko velik jer većinski broj kolumni potpisuje autor Muharem Bazdulj i nekolicinu jedan od najproduktivnijih književnih kritičara ovog medija, Đorđe Krajišnik. Isti zaključak donosimo i za portal Tačno.net, gdje su zabilježene 23 kolumne, a muškarci potpisuju njih 22. Ponovno, najproduktivniji autor kolumne u ovom mediju je Gradimir Gojer, dok tek neznatan broj potpisuju drugi muški autori. U takvom rasporedu snaga, ne čude podaci o rodu autora/ice o kojima se piše: književnicima je posvećeno **58** kolumni, a književnicama tek **16**, iz čega je primjetno da su žene u obje kategorije podzastupljenije, ali su kao autorice tekstova čak na nižoj ljestvici nego kao tema neke kolumne.

U magazinu za žene, koji predstavlja izuzetak od ovakvog žanra te prevazilazi određenu rodnu stereotipizaciju takvih magazina, nema zabilježenih autora – u 10 kolumni žene su 6 puta tema, a muškarci 4, dok je u Omladinskom magazinu Karike jedan autor (Arman Fatić) triput tematizirao književnike. S druge strane, u banjalučkim Nezavisnim novinama, koje redovno donose vijesti o književnosti, zastupljene su kolumne Isidore Bjelice, u prosjeku od 3 do 5 mjesečno, ili se na portalu Tačno.net pojavljuju određene književnice ili kritičarke, poput Božice Jelušić, ali u odnosu na svoje muške kolege, njihove kolumne tematizuju tzv. životne teme, gdje se stiče utisak da o velikim intelektualnim temama mogu pisati isključivo dokazani muški autori, uglavnom književnici ili književni kritičari.

Preporuke knjiga

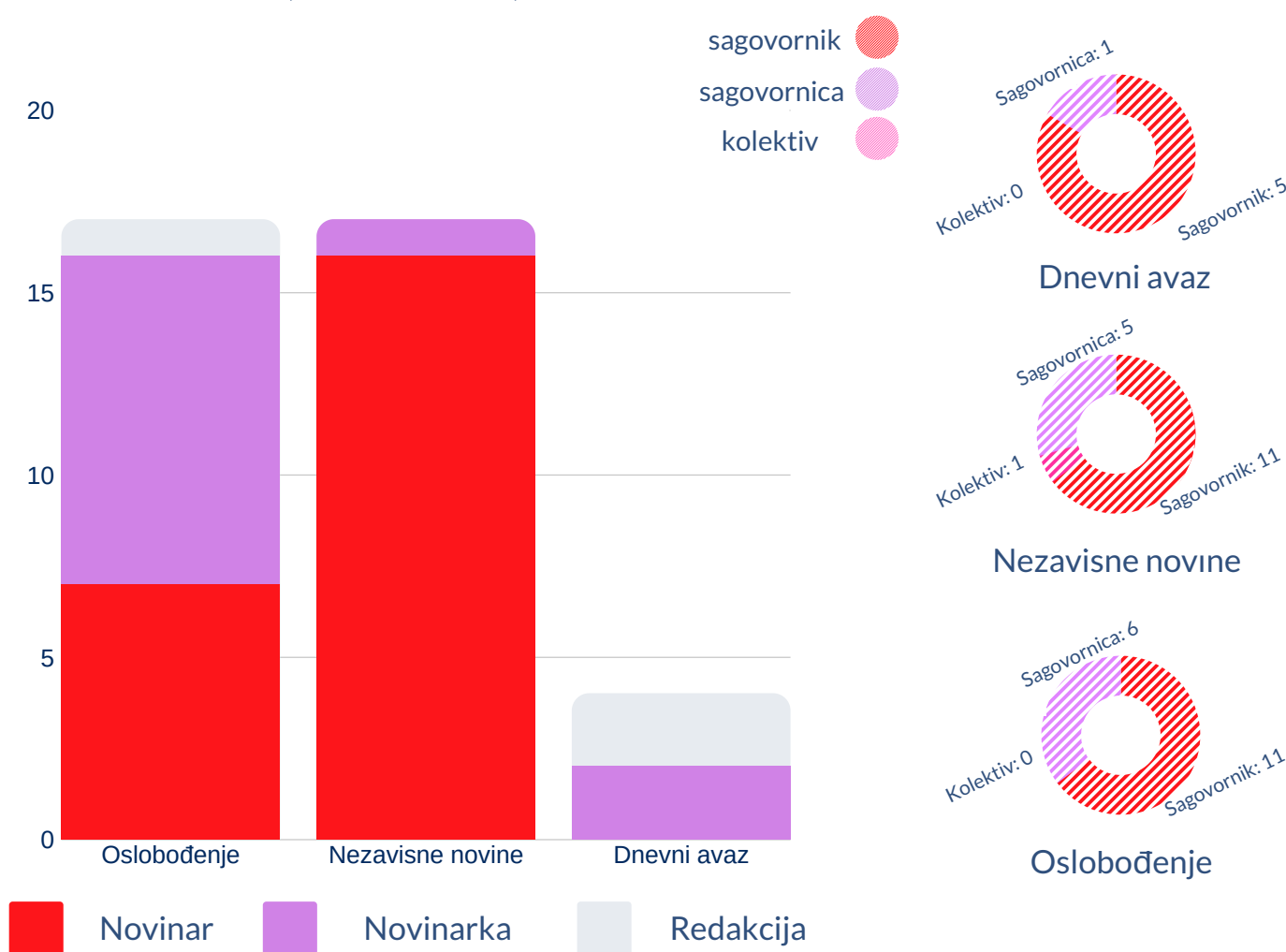
Kao podtema sporadično se pojavljuju i tekstovi sa preporukama najboljih knjiga, koje smo zbog žanrovskog neuklapanja u kritiku ili esej/kolumnu svrstale u posebnu rubriku. Ipak, zbog autora/ica tekstova i spiskova knjiga koje preporučuju, zaslužuju da uđu u finalni korpus.

Takav tekst bilježimo npr. u književnom časopisu Život (broj za maj / juni / juli), u kojem je prikazan specijalni temat o knjigama koje su obilježile 2017. godinu. Niz eseja koji objedinjuju nekoliko (uglavnom deskriptivnih) osvrti napisalo je 7 autora i 6 autorica (dvije koautorski), a preporučeno je 16 knjiga koje su napisale žene i 24 koje su napisali muškarci (uz književna djela preporučavana je i publicistika). Na portalu Tačno.net autor Goran Sarić donosi svoju listu najboljih knjiga u 2018, a sami osvrti su uglavnom deskriptivni i preporučene su knjige 5 autora i 2 autorke.

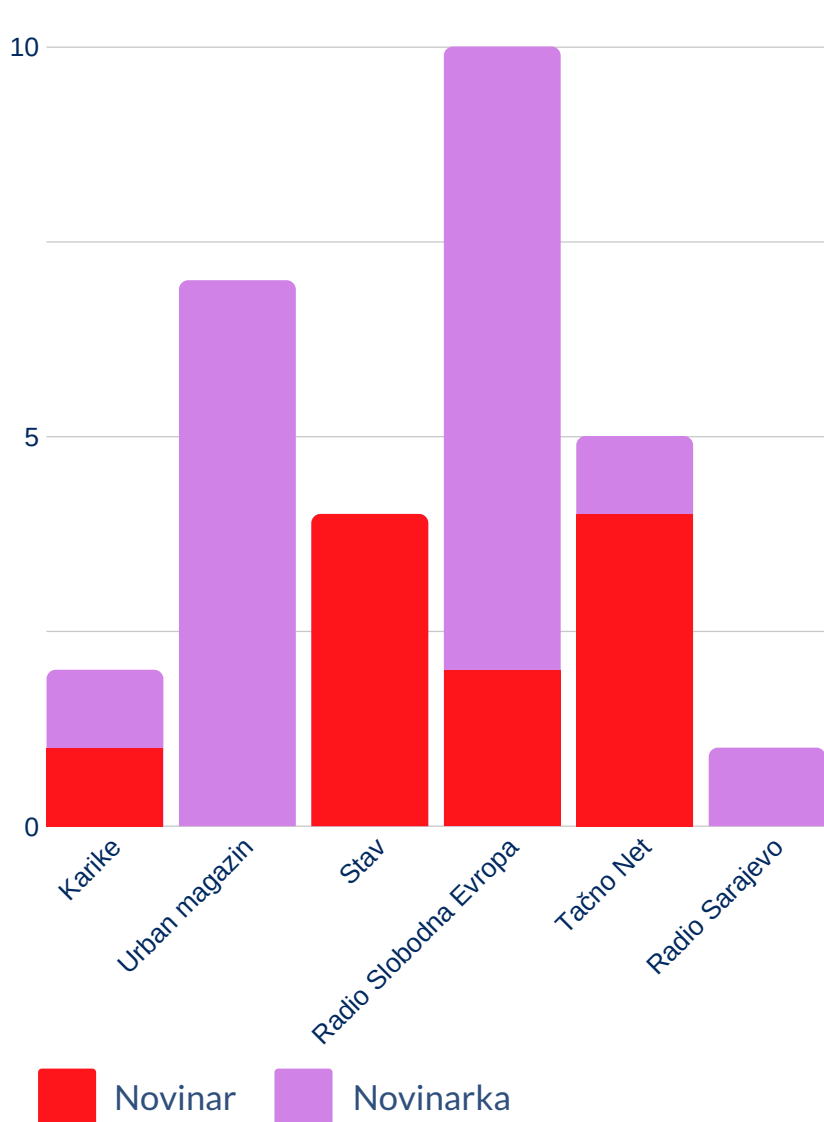
3.1. Intervjui s književnicima/ama

S obzirom na podzastupljenost književne kritike i kolumna/eseje u tzv. mainstream medijima, važan korpus istraživanja zauzeli su intervjui s književnicima/ama koje smo zabilježile u većem broju medija te ih podijelile u sljedeće sekcije: a) intervjui u dnevnim novinama, b) intervjui u sedmičnim novinama i online portalima i c) intervjui/izjave u TV-emisijama.

Od 40 zabilježenih intervjuja u dnevnim novinama, novinari su obavili njih 23, a žene 12. U Oslobođenju i Nezavisnim, kao reprezentativnom uzorku, odnos muškaraca i žena kao autora intervjuja je neravnomjeran, npr. u Nezavisnim 16 intervjuja potpisuje novinar, a 1 žena, dok je u Oslobođenju nešto više žena kao autorki intervjuja (potpisuju 9 intervjuja) od muških kolega (potpisuju 7 intervjuja). Međutim, književnici dominiraju kao sagovornici u oba medija (po 11 sagovornika u oba medija), dok su žene u duplo manjem broju (Oslobođenje: 6, Nezavisne novine: 5). S druge strane, urednik rubrike kultura u Oslobođenju je muškarac (Edin Salčinović), dok je u Nezavisnim žena (Blaženka Cuca).

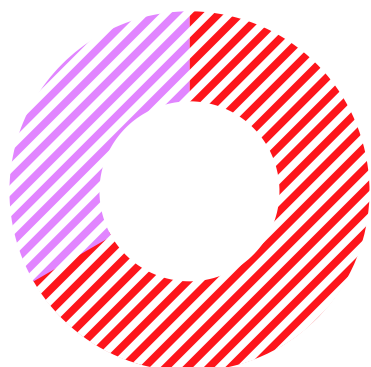

U online medijima i sedmičnim magazinima, uzorak je nešto drugačiji, pa – iako dominiraju žene kao autorice intervjua (potpisuju ukupno 18 intervjua u 6 praćenih medija), književnici dominiraju kao sagovornici (ukupno 20). Naprimjer, u dva reprezentativna uzorka uočavamo da su žene dominantno autorke intervjua (RSE: 8 potpisanih intervjua, Urban: 7 potpisanih intervjua), ali su muškarci uglavnom sagovornici (RSE: 6, Urban: 5).

● Sagovornik ● Sagovornica

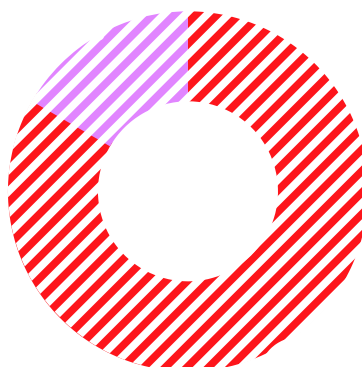
Sagovornica: 19

Sagovornika: 38

BHRT

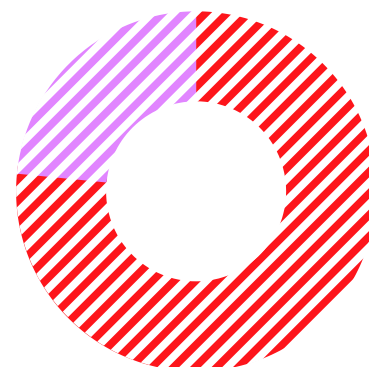
Sagovornica: 3

Sagovornika: 15

FTV

Sagovornica: 15

Sagovornika: 49

RTRS

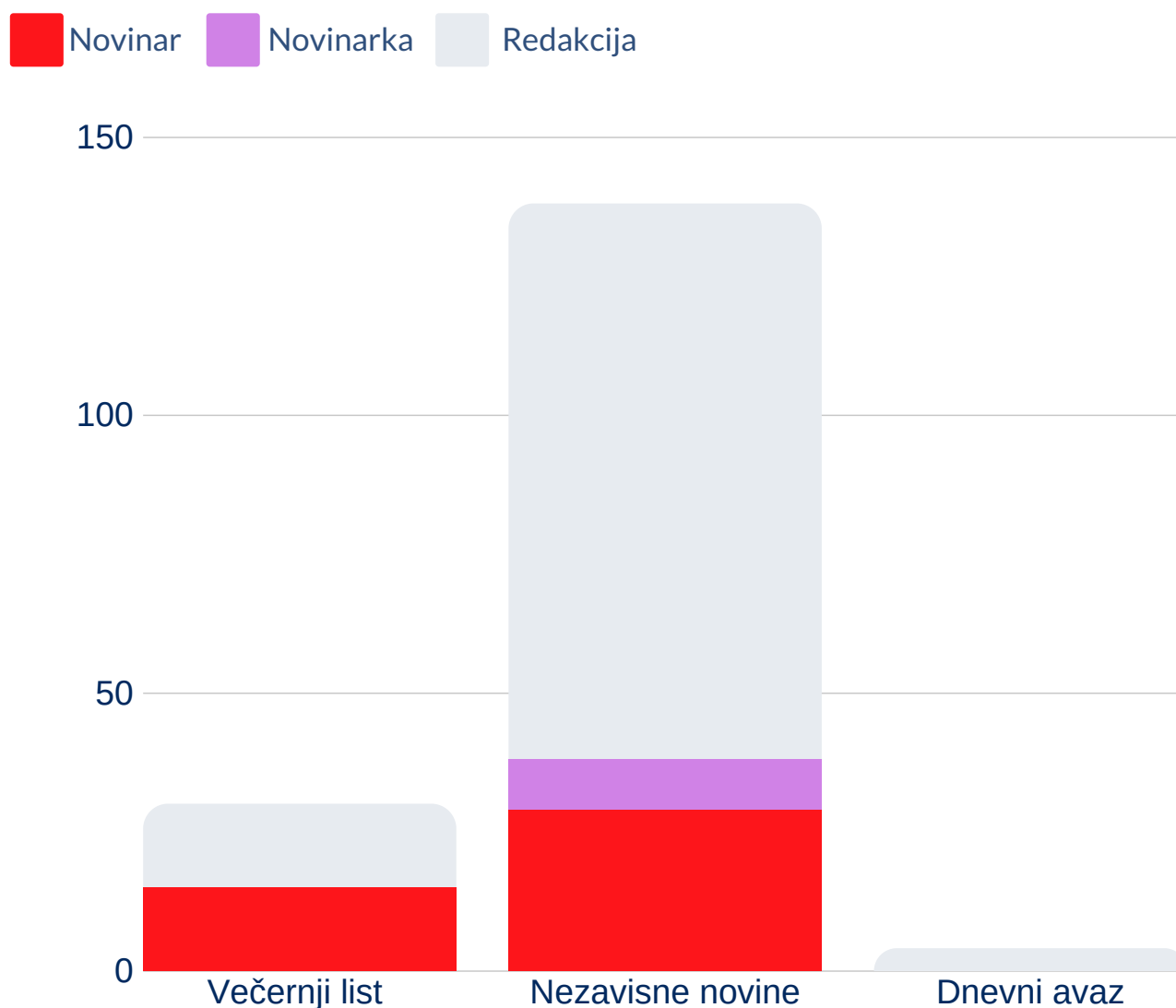
S druge strane, u 3 javna RTV servisa (BHRT, FTV, RTRS) primjećujemo da nema uskospecijaliziranih programa o književnosti i da se književnost, kao i druge kulturnoumjetničke oblasti, tematizira tek kroz jednu centralnu emisiju o kulturi. Praćena su i analizirana tri TV-programa: BHRT – Dimenzija više, FTV – Sedmica, RTRS – Prozornica. S obzirom da sva tri programa imaju ljetnu pauzu, podaci su uzimani za period reaktivacije emisije – od septembra (FTV, BHRT), odnosno oktobra (RTRS). Emisije se u prosjeku emituju jednom sedmično te, zbog formata emisije, praktikuju se isključivo izvještaji u vidu priloga sa književnih promocija, književnih festivala i sporadično gostovanje književnika/ca u studiju.

Zbog neujednačenih pristupa pomenuta 3 programa sve izjave i povremene intervju kategorisale smo kao intervju sa književnicima/ama u kojima bilježimo sljedeće trendove. U sva tri javna servisa dominantno su zastupljeni književnici ili drugi djelatnici iz književnosti (književni kritičari, promotori knjiga i slično) kao sagovornici – ukupno u svim emisijama 102 sagovornika, dok je žena 37. Podaci su simptomatični imajući u vidu da bi javni servisi po svojoj definiciji, osnivačkoj nadležnosti i orijentaciji morali voditi računa o rodnoj dimenziji aktera/ki koje uključuju u tematske cjeline koje obrađuju. Također, čak u dva javna servisa žene su urednice kulturnog programa: na FTV-u Maja Begtašagić i na RTRS-u Tatjana Marjanović, ali u samoj realizaciji priloga ponekad su dominantno zastupljeni novinari, npr. u emisiji Prozornica RTRS 16 priloga o književnim temama potpisuju novinari, a žene 10.

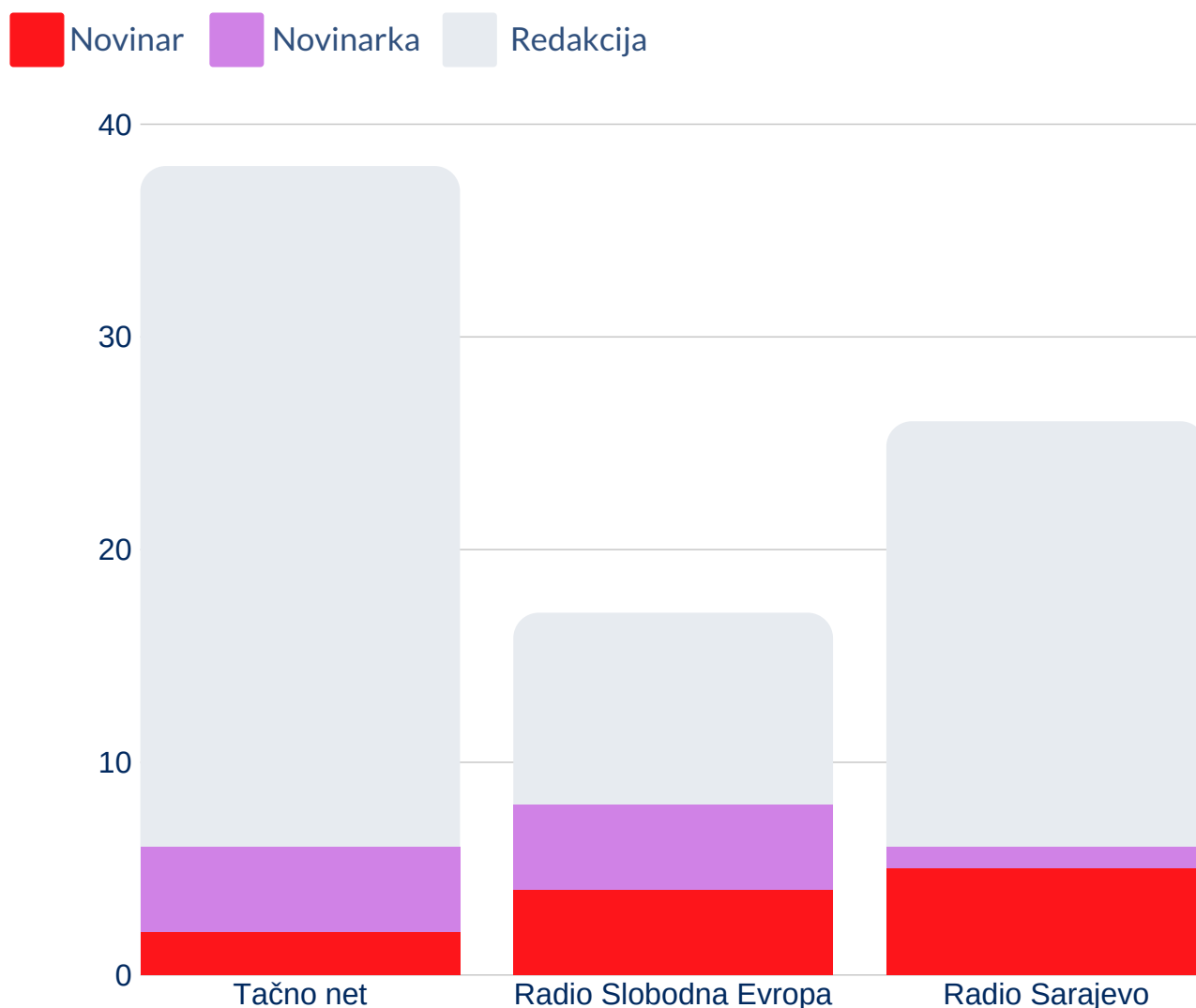
3.2. Književne teme u novinama i online portalima

Dodatno, ispitivale smo koliko su općenito zastupljene vijesti/teme o književnosti u dnevnim i online portalima, gdje smo prvenstveno uzimale u obzir produktivnost autora/ki. Dominiraju kraće vijesti o književnim promocijama, najavama istih, te s književnih festivala. Također, takvi tekstovi su uglavnom preuzeti od agencija pa je od ukupnog broja vijesti o književnim temama jako mali broj uopće autorskih.

U tri dnevne novine muškarci su ponovno dominantno zastupljeni kao autori takvih vijesti, npr. u Nezavisnim novinama od 138 vijesti muškarci potpisuju 29, a žene tek 9, dok u Večernjem listu nema zabilježene nijedne žene kao autorke vijesti.

Slični rezultati su zabilježeni i na online portalima, npr. na Tačno.netu muškarci potpisuju 5 vijesti, a žene tek jednu, dok je na Radiju Slobodna Evropa izjednačen broj autorskih vijesti (M: 4, Ž: 4).

Određena problematika je primjećena u orijentaciji medijskog sadržaja prema književnim temama, odnosno zastupljenosti vijesti o književnosti izvan svog centra ili etničke skupine. U Nezavisnim novinama, kao najčitanijoj banjalučkoj dnevnoj novini, dominiraju sadržaji iz Banja Luke i Republike Srpske (i Srbije, iako nisu računati u finalnom korpusu), dok je tek neznatan broj članaka o književnicima/ama iz drugih dijelova BiH – npr. niti jedan članak o sarajevskom Festivalu književnosti Bookstan. Isti zaključak bi se mogao donijeti i za mostarski Večernji list.

3.3. Primjeri dobre i loše prakse

Dobre prakse uglavnom nisu zabilježene, osim na nivou ukupnog interesa za književne teme (intervjui, eseji/kolumne, vijesti), gdje Nezavisne kao dnevne novine prednjače u praćenju vijesti. Pozitivan primjer predstavlja magazin Urban u kojem su žene autorke svih kolumni i intervjuua, međutim na planu uključenosti književnica u teme ponovno svjedočimo blagoj dominaciji muškaraca. Zbog toga je negativnih tendencija, kako u zastupljenosti muškaraca kao autora u svim kategorijama, ali i kao sagovornika i predmeta književnih tema, bezbroj. Također, pomenuta orijentacija medija da prate književne vijesti po etničkoj preferenciji, uz rodnu problematiku, dodatno ukazuje na marginalizaciju književnih tema ili afirmaciju autorica i autora koji se ne uklapaju u nacionalno poželjne modele. Možda je najsimptomatičniji primjer rodne neizbalansiranosti prisutan u emisijama javnih servisa, gdje se potvrdila hipoteza ovog istraživanja.

4. Zaključak

Čitajući kritiku od jula do decembra 2018. godine, trudeći se sagledati je, prije svega, sa rodnog stanovišta, došle smo do zaključka da su neki pomaci vidljivi, ali da suštinske, strukturne prepreke nisu prevaziđene. Na književnoj sceni Bosne i Hercegovine kritika se objavljuje uglavnom sporadično, bez kontinuiteta i sa vrlo malo odvažnosti u vrijednosnom sudu. Situacija je takva kakva je usljed niza faktora: propadanja književnih časopisa, osipanja ili potpunog ukidanja kulturnih redakcija u informativnim medijima, obezvjeđivanja kritičarske struke u kontekstu općeg marginaliziranja kulture, ali i siromašenja kulturnog sektora u cjelini. Kultura je dominantno nacionalno određena, skeptična prema popularnim ili supkulturnim fenomenima, zatvorena i konzervativna, uz rijetke izuzetke. Takva je i kritika koja je prati.

Svjesne da ćemo naići na mali broj književnokritičkih tekstova, u korpus smo uključile ne samo književne, nego i informativne medije, isprativši također i prisustvo književnosti unutar različitih novinskih žanrova, a sve kako bismo dobile kompletniju sliku. Zaključak je sličan kao i za kritiku, mada bi ga trebalo, u budućnosti, potvrditi detaljnijim monitoringom: književnost je za medije dosta nezanimljiva tema. Takav položaj književnosti vjerovatno je uzrokovan i drugačijim prioritetima kulturnih redakcija koje se sve više sele na internet portale, gdje je mjerilo vrijednosti klik, posredovan fotografijom, a preferiraju se kraći i jednostavniji tekstovi. Međutim, uvjereni smo da će prisustvo (ili radije: odsustvo) kulture u medijima tek postati zanimljiv fenomen za istraživačice i istraživače u narednim godinama, kada posljedice zanemarivanja kulturnih tema u medijima postanu vidljivije.

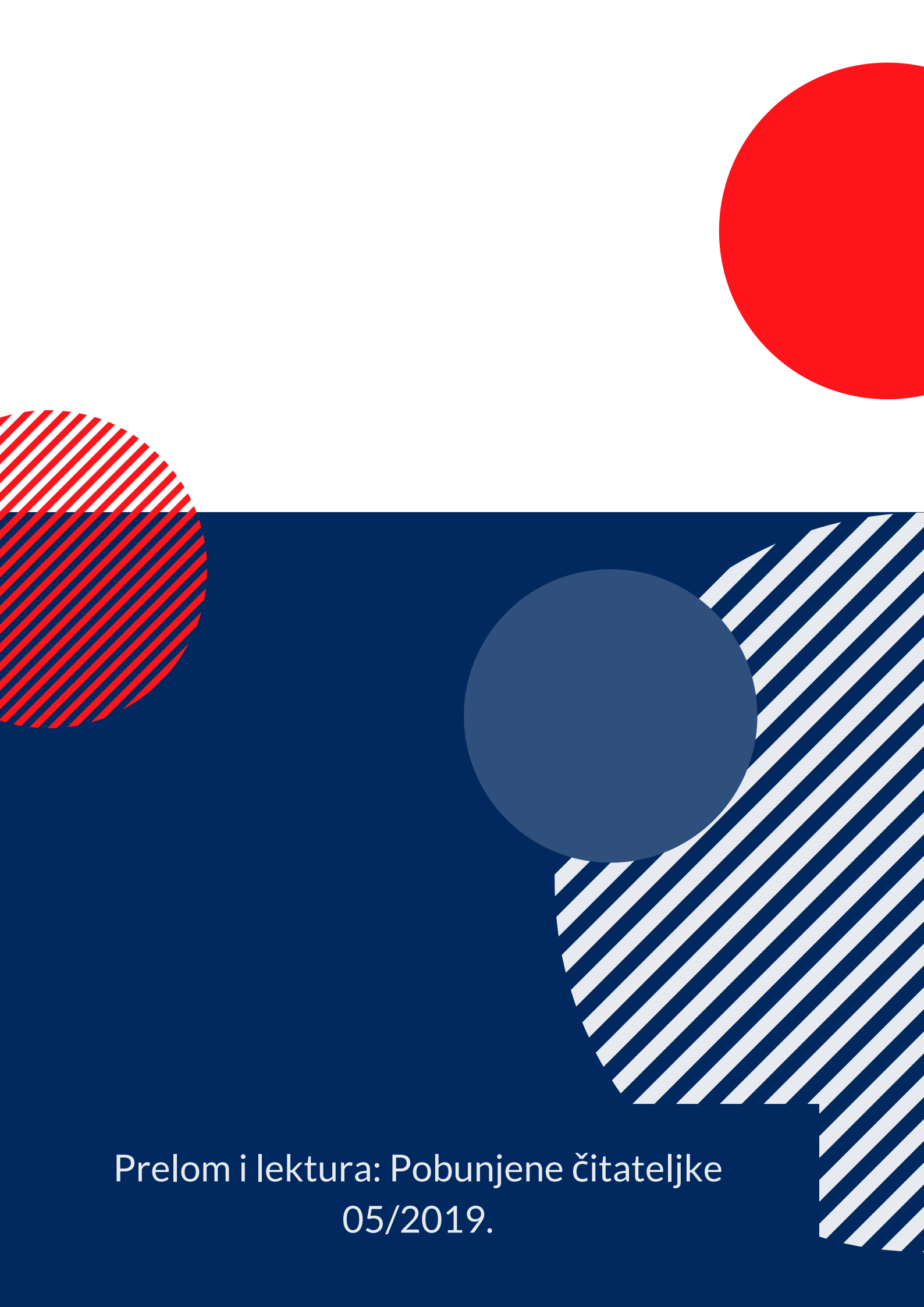
Fokus je ovog izvještaja bio na rodnim parametrima u polju književne kritike i publicistike, a radna hipoteza je bila da žene manje pišu i objavljuju književnu kritiku i tzv. autorsku publicistiku vezanu za književnost (kolumne i eseji, te intervjui). Zanimalo nas je i koliko se u kritici prati književnost koju pišu žene u odnosu na onu koju pišu muškarci. Rezultat koji kaže da je broj kritičarskih imena muškaraca i žena gotovo izjednačen bio je iznenađujući, međutim, hipoteza se potvrđuje u broju tekstova – žene su napisale samo trećinu ukupnog broja, što govori da su muškarci vidljiviji, produktivniji i da je njihov rad kontinuiran (bilo u formi člana redakcije ili vanjskog saradnika).

Dobar primjer je dnevni list Oslobođenje zbog redovnosti književne kritike i pažnje koju obraća na mlađe književnike/ce, kao i književni časopis Život, koji ima ravnomjeran udio kritičara i kritičarki i daje šansu mladima da objavljuju kritiku. Svi drugi književni časopisi ili mediji su imali po jednu ili manji broj kritika u brojevima objavljenim u posmatranom periodu, što svakako dosta govori o položaju ove vrste pisanja. Izvještaj medijskog praćenja književnosti uglavnom potvrđuje ove utiske – iako postoji dosta formi kroz koje se prate književne aktuelnosti, književnice i autorice nisu ni blizu ravnomjernoj zastupljenosti sa muškim kolegama. Veliki nedostatak svih medija je to što je više nego duplo kritičkih tekstova objavljeno o djelima književnika, a i to što se dovoljna pažnja ne posvećuje ravnomjerno piscima svih generacija. Kritika je pozitivna i deskriptivna, a zabilježene su svega dvije negativne kritike.

Na samom kraju, valja reći da se autoricama kritika treba pružiti veća podrška u smislu stimulisanja kontinuiranog rada, obzirom da objavljuju sporadično, a još bitnija je podrška pri izražavanju vrijednosnog suda, obzirom da su žene dominantne samo u jednoj kategoriji – a to je neodređena književna kritika koja, čak i pored kvalitetne analize i interpretacije, ne daje ocjenu djela o kojem se piše. I kritičare i kritičarke također treba ohrabriti da više pišu o književnicama, koje postaju sve vidljivije i uticajnije na književnoj sceni, a ne dobijaju zasluženu pažnju u odnosu na kolege. Muškarce, a naročito žene, posebno mlađe autore i autorice, treba osloboditi pritisaka i izdavaštva i same književne zajednice, kako bi mogli pružiti argumentirana mišljenja i otvarati dijalog o književnim vrijednostima. Sve bi ovo moglo, u budućnosti, uticati da kulturni prostor oživi sve one ideale ravnopravnosti i reprezentativnosti koje ponekad tako gorljivo zastupa.

Sadržaj

2	1. Uvod
4	1.1. Metodološko-koncepcijski okvir
5	1.2. Uzorak i korpus istraživanja
6	2. Kritika iz rodne perspektive
9	2.1. Književnice u odnosu na književnike
11	2.2. Kritike po tipu i ocjeni
13	2.3. Generacijske razlike
14	2.4. Primjeri dobre i loše prakse
15	2.5. Dodatak – književne nagrade
16	3. (Pod)zastupljenost književnih tema
19	3.1. Intervjui s književnicima/ama
22	3.2. Književne teme u novinama i online portalima
24	3.3. Primjeri dobre i loše prakse
25	4. Zaključak

Prelom i lektura: Pobunjene čitateljke
05/2019.